# ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
# EĞİTİM FAKÜLTESİ
# DERGİSİ

SAMSUN HAZİRAN–1997 SAYI: 10

# ONDOKUZUNCU ASIRDA BİR ÇEVRECİ
## -SAMİ PAŞAZADE SEZAİ BEY-

İrfan TOPAL*

Bütün sanatçıların sosyal çevre ve tabiat ile yakın ilişkileri söz konusudur. Bu sebeple sanatçı duyarlığı, sanatkâra, insanlığa ait bir çok problemi önceden his ve keşfetme ayrıcalığı kazandırmaktadır.

Günümüzde ağırlığını kuvvetle hissettiren "*Sağlıklı Çevre*" problemi, başka toplumların sanatkârlarınca işlendiği gibi bizim sanatkârlarımız tarafından da ele alınmıştır.

Biz, bu yazımızda, Tanzimat Edebiyatı içerisinde ikinci kuşaktan kabul edilen Sami Paşazade Sezaî Bey (1860-1936)'in çevreciliği üzerinde duracağız.

Bugünkü manada tam bir çevreci olarak kabul edebileceğimiz Sezâî Bey iki eserinde çevre problemini ön plâna çıkarır. Bunlardan birincisi Londra'da iken Hindistan'da bulunan Hâmid'e yazdığı mektup;[1] diğeri "*Küçük Şeyler*" adlı hikâye kitabında yer alan "*İki Yüz Elli Kuruşa Bir Asır*" adlı hikâyesidir.[2]

Abdulhak Hâmid, Hindistan'dan Sezâî Bey'e yazdığı mektupta[3] bulunduğu çevre ile ilgili çok olumlu intibalarını dile getirir ve sanatçı-tabiat ilişkisi üzerine şu görüşleri ileri sürer:

> *"Şübhe yokdur ki bizim gibiler füyûzat-ı edebiyyeyi bedi'-i tabiatdan iktibas ederler. Efrâd-ı beşer isti'datlarına göre hep inkılâbât-ı tabi'atdan mülhem olur. Şu'ara baharın yetiştirdiği mahlûkâtdandır. Her te'lif lâtif bir mevki'-i tabî'inin tasvîr-i ma'nevîsi, her müellif bir mesîre-i kudretin mahlûk-ı bedâyi'idir. Her cûybâr bir hiss-i*

---

* Türk Dili Okutmanı; Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

[1] Sezâî Bey'in 3 Ağustos 1298 tarihli bu mektubu Hâmid' in mektuplarının toplandığı ***Mektuplar I-II***, İstanbul 1334, s. 41-72'de yayınlanmıştır. Kullandığımız sayfa numaraları bu baskıya aittir. Mektubun bugünkü alfabeyle yayımı için bkz. ***Sami Paşazâde Sezâî'nin Hikâye-Hatıra-Mektup ve Edebî Makaleleri***, Haz. Zeynep Kerman, İstanbul 1981,s.281-287.

[2] Kerman, a.g.e,s.13-16.

[3] Abdulhak Hâmid, ***Mektuplar I-II***,s.14-40.

*müteheyyic, her ağaç bir fikr-i sâkin, her sehâb bir hayâl-i ulvîdir..."*[4]

Sezâî Bey, 3 Ağustos 1298 (1882) tarihli cevabî mektubuyla Hamid'in kendisine yazdıklarını değerlendirerek Londra ve çevresini tanıtmaya çalışır. Buna göre; Bombay ve çevresinin aksine Londra ve çevresi çekilmez bir hal almıştır. Fabrika bacaları, şimendifer sesleri ve havanın kirliliği bu bölgeyi oldukça rahatsız etmektedir. Sezâî Bey günümüzdeki çevre probleminin de esasını teşkil eden bu belirtileri mektubunda şöyle dile getirir:

*"...Benim öyle senin gibi sabahları beni uyandıracak bülbüllerim, geceleri uyutacak ishaklarım yok. Sabah beni kaldıran şimendiferlerin âvâzesi, geceleri uyutan bir dakika ârâm etmeyen dağdağa-i medeniyyetin şiddetli bir yorgunluğudur. Gündüzleri nazarım sisler, dumanlar içinde ga'ib olur. Rüzgâr o güzel rayihalara bedel fabrika dumanlarını götürür. Hava muzlim, ağır. Mahşer-i medeniyyetden kaçarak açık sema, bir tenha köşe ararım.."*[5]

Sezâî Bey tarafından çizilen bu tablo ile günümüzde gerçeği arasında pek fark olmadığı görülmektedir. Sadece küçük ayrıntılardır farklı olan. Şimendifer gürültüsü yanında daha yoğun bir trafik gürültüsü gibi...

Eğitim amacıyla Londra'da bulunan sanatçının bu şehrin çevre olumsuzluğunu dile getirmesi; bu olumsuzluk karşısında vatanını, İstanbul'u, özellikle Boğaziçi'nin güzel çevresini özlediğini dile getirmesi onun sanatçı duyarlığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Sezâî Bey'in çevreyi esas alan diğer eserinde mekan İstanbul Çamlıca sırtlarıdır. Bilindiği üzere Çamlıca'nın çevre olarak Tanzimat Edebiyatı kapsamı içerisinde çok önemli bir yeri vardır.

"*Küçük Şeyler*"de yer alan "*İki Yüz Elli Kuruşa Bir Asır*" adlı küçük hikâyede Çamlıca sırtlarındaki bir orman katliamı gündeme getirilerek bundan duyulan rahatsızlık ifade edilir.

"Ben" merkezli anlatıcılı bu küçük hikâyede, anlatıcı, sık yapılan mekan tasviriyle Çamlıca'nın harikulâde güzelliğine dikkati çekerek şunları söyler:

*"Şu hakikati itiraf etmeliyiz ki bizler ekseriyet üzere en uzak bir yerde bulunan bir ailenin mahremiyet-i*

---

[4] ***Mektuplar I-II***, s.15.
[5] ***Mektuplar I-II***, s.43

*ahvâline vâkıf olduğumuz halde oturduğumuz yerin bir saat ötesini bilmeyiz. Gerçek! İnsan Çamlıca tepesinin o eteklerinde etrafa ihâle-i nazar ettiği zaman Boğaziçi'nin iki taraftaki yeşil sevahilini dolaşarak cereyan edip giden suları, en sevdalı helecanlardan, en gizli telâkilerden, en sâkit rüzgârlardan, en hafif renklerden en büyük âlemlere kadar semada bulunan bil-cümle bedâyi-i kâinatı irae eder."*[6]

Çamlıca'nın insana hayat bahşeden yeşilliğinin esasını yüksek ağaçlardan oluşan beyabanlar teşkil eder. Hikâyede "ben" anlatıcı sık sık bu ağaçlar arasında dolaşır ve onları âdeta bir insan olarak kabul eder; canlılığını yitiren bir ağacı o dönemin yaygın hastalığı olan "verem"li olarak düşünür:

*"...Hâlâ düşündükçe gözümün önüne gelir. Orada, o meşcerede daha taze ağaçlardan birinin tevverrüm ettiğini gördüm."*[7]

Ağaçları dikkatle takip eden anlatıcı "teverrüm" sonucu canlılığını kaybeden bir ağacın ölümünü şöyle anlatır:

*"Bir zaman mev'id-i telâkileri olduğu halde artık kelebekler etrafında uçuşmamağa, kuşlar ser-i sema-efserini teşrif etmemeğe başladılar. Müessir şey! Dallarında ne yeşil bir yaprak, etrafında ne beyaz bir kelebek, üzerinde ne bir kuş! İşte bu hâl ile kuruyup gitti."*[8]

Asıl önemli olan, ağaçların bu şekildeki tabiî ölümleri değildir. Çünkü hâlâ çevrede "fikr-i şâirâneye mirkat-i itilâ olacak" çeşitli cinste ağaçlar mevcuttur.

Ancak, anlatıcı, çok sevdiği bu mekandan bir-kaç yıl süren bir ayrılıktan döndüğünde karşılaştığı manzara karşısında donakalır. Mahzun bir ruh hali içinde hıyabanı temaşaya giden anlatıcı kurumuş ağaç kökleriyle âdeta bir Afrika mezaristanı manzarasıyla karşılaşır:

*"Bu âvâze-i inhidam arasından mahzun mahzun geçerek her yerde zîb-i hayâlim olan hıyabanıma doğru takarrüb ettim. Ne göreyim? O güzel hıyaban, her türlü hüzn ü elemiyle bir beyaban olmuş. Vakit*

---

[6] Kerman, a.g.e.,s.14.
[7] Aynı yer
[8] Aynı yer

*vakit esen bir rüzgârın kaldırdığı gubarı yeis-efza, içinden haşerat-ı muzırra yağar toprak renginde bir bulut şeklini almıştı. Ne bir ağaç! Ne bir kuş! Şurada, burada kalıp kurumuş bazı ağaç kökleriyle orası bir Afrika mezaristanına dönmüştü. Her şeyi solduran, her şeyi çürüten temmuzun o âteşin güneşi, yolun kenarında kalmış bazı çalıları, yangından çıkan yeşillik gibi yakmış, ötede beride yağmurdan biriken sular ise kurtlandığı için taaffün ediyordu."*[9]

Anlatıcı, tamamen yok olmuş, çıplak kalmış bu eski ormanın bu hale geliş sebebini merak eder. Merakını çevrede bulunan bir bağcı giderir:

*"Buranın sahibi bu ağaçları iki yüz elli kuruşa Üsküdar oduncularına sattı."*[10]

Bu ifade aynı zamanda hikâyenin de son cümlesidir. Hikâyenin adıyla beraber düşünüldüğünde katliamın dehşeti ortaya konulmuş olur.

Verilen iki örnekte de olduğu gibi; Sezâî Bey çevre konusuna oldukça duyarlı bir şahsiyettir. Londra için söyledikleri bugün de gerçekliğini muhafaza etmektedir. Güzel İstanbul'un Boğaziçi'nin ne hale geldiği de hepimizin malûmudur. Yüzyıl önce para karşılığı ya da yakacak sağlamak maksadıyla katledilen Boğaziçi'nin güneşe şemsiye olan ağaçları, bugün de gecekondulaşma, kaçak yapılaşma ya da özel villalara yer açma gibi bahanelerle katliama maruz kalmaktadır.

Sanatçıdan sosyal ve iktisadî problemlerin çözümü elbette beklenemez. Ancak şu da bir gerçek ki, sanatçılar bütün insanlığı ilgilendiren problemleri önceden sezme duygusuna sahiptirler. Sanatçıların bu duyarlığını değerlendirmek problemlerin çözümünde faydalı olur kanaatini taşımaktayız. "*...nazik, asil ve saf bir ruh!...*"[11] olarak tanıtılan Sezâi Bey bu duyarlığı bilinçli olarak taşıyan bir sanatçımızdır.

---

[9] Kerman, a.g.e., s.16.

[10] Aynı yer.

[11] Ruşen Eşref Ünaydın, ***Diyorlar ki***, Haz. Şemseddin Kutlu, Kültür-Turizm Bakanlığı Yay.,Ankara 1985,s.38.